

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 7 (2022) nr 2
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI: 10.36578/BP.2022.07.44

Danuta Kocurek*

Śląsk Cieszyński – miejscem działalności pedagogiczno-społecznej Jana Śliwki

Cieszyn Silesia As a Place of Pedagogical and Social Activity of Jan Śliwka

Abstract: This study is focused on the activity of Jan Śliwka (1823–1874), an educator and social activist in Cieszyn Silesia – the region which in the 19th century was the space and place that largely affected the biography of the presented figure. The multiculturalism and multireligiousness of the place became an impulse for work aimed at education and the local community. What has been presented in the study is Jan Śliwka's family environment, his pedagogical work and his merits and contribution to the elaboration of school coursebooks for children and youth. Moreover, some selected aspects of Jan Śliwka's religious activity associated with the phenomenon of the discussed place have been brought closer.

Keywords: Jan Śliwka, teacher, social activist, author of coursebooks, 19th century, Cieszyn Silesia.

* Danuta Kocurek (ORCID: 0000-0002-9670-8392) dr, adiunkt w Instytucie Pedagogiki na Wydziale Sztuki i Nauk o Edukacji, Uniwersytet Śląski, kontakt: danutakocurek@interia.pl.

Wprowadzenie

Uniwersalnym wymiarem życia człowieka jest przestrzeń i miejsce, które mają charakter antropologiczny, historyczny i stanowią istotny element biografii danej osoby. Miejsce i przestrzeń to kategorie, które w różnych dyscyplinach naukowych wyznaczają współcześnie schematy poznania i rozumienia otaczającego świata¹. Emocjonalna przynależność danej osoby do miejsca pozwala traktować środowisko lokalne jako przestrzeń dającą poczucie bezpieczeństwa i pewnej stabilności w świecie. Społeczne osadzenie człowieka w określonej przestrzeni lokalnej staje się również wyznacznikiem jego działań i zachowań. Te zaś kreują oraz konstruują zarówno trwałość wspólnoty lokalnej, jak i jej specyficzny charakter². W miejscu zamieszkania człowieka kształtują się więzi społeczne i relacje między ludźmi.

Z przestrzenią etymologicznie związane są: przymiotnik „przestronny”, rzeczownik „przewór”, czasownik „rozpościerać”. Przestrzeń niesie ze sobą takie znaczenia jak: rozciągłość, rozłożystość, obszar³, nieskończony, nieograniczony, trójwymiarowy⁴. Miejsce to ograniczony wycinek przestrzeni, miejscowość, teren zamieszkały przez ludzi⁵. Yi-Fu Tuan napisał: „Przestrzeń» jest bardziej abstrakcyjna niż »miejsce«. To, co na początku jest przestrzenią, staje się miejscem w miarę poznawania i nadawania wartości”⁶.

Przestrzeń to pojęcie wyrażające otwarty wymiar, natomiast miejsce to punkt związany z konkretnymi przeżyciami i wspomnieniami człowieka, który utożsamia się z konkretnymi, np.: miejscowością, miejscem zamieszkania, regionem, krajem, obszarem, gdzie rozgrywały się ważne wydarzenia, praktyki, które

1 J. Muszyńska, *Miejsce jako przestrzeń doświadczania*, w: *Od wielokulturowości miejsca do międzykulturowości relacji społecznych. Współczesne strategie kreowania przestrzeni życia jednostki*, red. J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, B. Boćwińska-Kilug, Warszawa 2014, s. 12.

2 Tamże, s. 12–13.

3 *Przestrzeń* (hasło), w: W. Borys, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 493–494.

4 *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1968, s. 658.

5 Tamże, s. 386.

6 Yi-Fu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, tłum. A. Morawińska, Warszawa 1987, s. 16.

więzały jednostkę z innymi członkami zbiorowości lub z którym związane są osoby ważne z perspektywy tożsamości indywidualnej i zbiorowej. Przestrzeń można zatem rozumieć dwojako – jako przestrzeń tożsamości oraz tożsamość przestrzeni – i oba te znaczenia pozostają ze sobą w relacji⁷. W każdej przestrzeni można wyodrębnić miejsca jako przyjazne człowiekowi do działalności społecznej, oświatowej, gospodarczej, religijnej i politycznej. Zarówno miejsce, jak i przestrzeń wpływają na kształtowanie osobowości człowieka i jego zaangażowanie w wielu sferach życia.

Kanwą rozważań niniejszego szkicu jest działalność Jana Śliwki (1823–1874), pedagoga i działacza społecznego na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. Region ten był zarówno przestrzenią, jak i miejscem mającym znaczący wpływ na biografię Jana Śliwki i jego wieloaspektową pracę na rzecz oświaty oraz wspólnoty lokalnej.

Artykuł składa się z trzech głównych części: pierwsza ukazuje środowisko rodzinne, drogę do zawodu nauczycielskiego i pracę pedagogiczną Jana Śliwki. Część druga przedstawia wkład i zasługi w opracowaniu podręczników szkolnych i religijnych oraz propagowaniu prac związanych z oświatą, a w trzeciej części przybliżona została działalność religijna i społeczna.

Niniejszy szkic opracowany został w oparciu o zróżnicowaną bazę źródłową. Wykorzystano dostępną literaturę naukową, dokonano analizy podręczników szkolnych opracowanych przez Jana Śliwkę (ze zbiorów Biblioteki Śląskiej), przeprowadzono kwerendę artykułów prasowych, m.in.: „Rocznika Ewangelickiego Poświęconego rzeczom Kościoła i Szkoły”, „Głosu Ewangelickiego”, „Zwiastuna Ewangelicznego” i prasy lokalnej.

Charakterystyka przestrzeni i miejsca związanego z działalnością Jana Śliwki

Jan Śliwka związany był ze Śląskiem Cieszyńskim. To region o skomplikowanych dziejach, które odcisnęły piętno na wielu dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalno-oświatowego. Granice Śląska Cieszyńskiego, stanowiącego część historycznego Górnego Śląska, pokrywały się w znacznej mierze z granicami Księstwa Cieszyńskiego, których ogólny zarys ukształ-

7 G. Studnicki, *Śląsk Cieszyński: obrazy przeszłości a tożsamość miejsc i ludzi*, Katowice 2015, s. 42.

tował się w 1517 r. po sprzedaży przez księcia cieszyńskiego Kazimierza II ziem państwa pszczyńskiego żupanowi spiskiemu Aleksowi Thurzo (choć w późniejszym okresie miały miejsce ich dalsze drobne korekty). Kształt tych granic pokazuje m.in. pochodząca z 1724 r. mapa autorstwa Jonasza Nigriniego⁸.

Księstwo Cieszyńskie różniło się od innych księstw śląskich, a na odrębność tę wpływały: położenie geograficzne, odmienność terytorialna i kulturowa, specyfika demograficzna, charakterystyczne poczucie więzi oraz swoistej przynależności do wszystkiego, co jest „stela”, czyli „stać”⁹.

Na terenie Śląska Cieszyńskiego mieszkała ludność polska, czeska, słowacka, niemiecka i żydowska. Jednym z wyróżników tych ziem była znaczna wielokulturowość oraz wielowyznaniowość, jaką wśród ludności pełniło wyznanie: katolickie, ewangelicko-augsburskie i judaizm. W kontekście widocznej wielokulturowości i wielowyznaniowości ważną rolę w badanym regionie odgrywała oświata i działalność nauczycieli oraz działaczy społecznych. W ramach szkolnictwa konfesyjnego funkcjonowały: szkoły katolickie, ewangelickie i żydowskie zarówno na poziomie elementarnym, jak i zawodowym oraz średnim. Szkoła niejednokrotnie była miejscem integracji dzieci i młodzieży, ale zdarzały się incydenty dezintegrujące społeczność lokalną i szkolną¹⁰.

Jan Kubisz¹¹ w swoim *Pamiętniku* wspominał:

społeczność wiejską łączyła wspólna dola, wspólne zwyczaje, wierzenia, wspólny język, choć też nie brakło wpływów, które chciały rozbić tę serdeczną gromadę, powaśnić ją i rozdzielić. Skąd to pochodziła ta łączność niespożyta? Może niedawny ucisk pańszczyźniany łączy gminę w tę serdeczną gromadę, zacierając różnice wyznaniowe i społeczne. To też pano-

8 Tamże, s. 68.

9 D. Kocurek, W. Korzeniowska, *Śląsk Cieszyński w latach 1741–1918 w aspekcie czynników integrujących i dezintegrujących region*, Kraków 2013, s. 9.

10 Szerzej na ten temat: tamże.

11 J. Kubisz (1848–1929) – nauczyciel, działacz społeczny i poeta Śląska Cieszyńskiego, zaangażowany w działalność Czytelni Ludowej, współzałożyciel Towarzystwa Pedagogicznego, członek Macierzy Szkolnej. Napisał m.in. *Pamiętnik starego nauczyciela*, *Płyniesz Olzo po dolinie*, *Z niwy śląskiej*; A. Gładysz, E. Rosner, *Kubisz Jan* (hasło), w: *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*, t. 1, red. Z. Jasiński, B. Cimała, Opole 2012, s. 145–146.

wał w gminie stosunek przyjacielski, bezinteresowna usłużność, a przede wszystkim gościnność¹².

W przestrzeń Śląska Cieszyńskiego wpisana jest działalność wielu społeczników i osób, które wniosły duży wkład w rozwój kultury, wychowania i edukacji. Ich nazwiska pojawiają się w monografiach miejscowości powiatu cieszyńskiego, słownikach biograficznych, leksykonach i artykułach poświęconych danemu pedagogowi. W grupie nauczycieli pracujących w służbie młodego pokolenia i lokalnej społeczności był Jan Śliwka.

Droga do zawodu nauczycielskiego i praca pedagogiczna Jana Śliwki

Jan Śliwka urodził się 5 lutego 1823 r. w Ustroniu¹³, w rodzinie Jerzego i Anny z domu Kotkowskich. Był synem komornika¹⁴. Do szkoły elementarnej uczęszczał w rodzinnej miejscowości, a nauki pobierał u nauczyciela Schwarca – Morawianina¹⁵. Wizytujący szkołę pastor ustronński Karol Koczy zauważył zdolności Jana Śliwki i postanowił wesprzeć ucznia w dalszej nauce, ponieważ status materialny rodziny i pauperyzacja spowodowały, że rodziców nie było stać na kształcenie swoich dzieci. Jan Śliwka w wieku 16 lat rozpoczął naukę w ewangelickim gimnazjum w Cieszynie. Wspomniany pastor Koczy polecił Jana opiece pastora

12 J. Kubisz, *Pamiętnik starego nauczyciela. Garść wspomnień z życia śląskiego w okresie budzącego się ruchu narodowego w byłym. Księstwie Cieszyńskim*, Cieszyn 1928, s. 29.

13 Ustroń był pierwszym środowiskiem, w którym wzrastał Jan Śliwka. W czasach jego dzieciństwa miejscowość była ośrodkiem przemysłowym, a od 1882 r. miała rangę uzdrowiska. Ze względu na zróżnicowanie religijne dzieci pobierały naukę w szkole ewangelickiej i katolickiej. W miejscowości znajdował się kościół katolicki pw. św. Klemensa i kościół ewangelicki pw. Apostoła Jakuba Starszego w: L. Szkaradnik, *Zabytki Ustronia*, w: *Kalendarz Cieszyński 2007*, Cieszyn 2006, s. 129–131.

14 Struktura demograficzna społeczności wiejskiej w XIX stuleciu obejmowała następujące grupy ludności: kmiecie (w niektórych regionach zwani siodłocami lub gburami), zagrodnicy, chałupnicy i komornicy (najuboższa grupa społeczna). Ojciec Jana Śliwki był komornikiem, pełnił funkcję kościelnego; K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, „Głos Ewangelicki”, 10 (1933) s. 3; W. Korzeniowska, *Ze studiów nad ludnością najuboższą wsi pszczyńskiej w XIX wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 48 (1993) nr 4, s. 351–362.

15 W dokumentach źródłowych podano tylko nazwisko ówczesnego nauczyciela.

Gustawa Henryka Kłapsi – proboszcza i zwierzchnika szkoły na Wyższej Bramie w Cieszynie. Jak podaje Karol Kotula, biograf Jana Śliwki, ksiądz Kłapsia, w zamian za usługi służebne, zapewnił chłopcu dach nad głową, wyżywienie, środki na elementarne potrzeby i kształcenie w gimnazjum. Jako uczeń wyższych klas gimnazjum brał Śliwka udział w założonym przez Pawła Stalmacha¹⁶ i jego kolegów Towarzystwie Uczonych, które potem przekształciło się w Towarzystwo Polskiej Młodzieży Szkolnej¹⁷. Już w gimnazjum obudziło się w nim zamiłowanie do zawodu nauczycielskiego i w tym celu ukończył preparandę – kurs pedagogiczny¹⁸, uzyskując patent nauczycielski.

W wieku 21 lat rozpoczął pracę w ewangelickiej szkole ludowej w gminie Końska (obecnie wchodzącej w skład Trzyńca)¹⁹ i tam pełnił funkcję nauczyciela przez sześć i pół roku²⁰. Prowadził zajęcia dydaktyczne, a także doskonalił się

16 Paweł Stalmach (1824–1891) – działacz ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim, redaktor „Tygodnika” i „Gwiazdki Cieszyńskiej”. Założyciel Czytelni Polskiej w Cieszynie, Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego, organizator Bazaru, Kasy Oszczędności, przedstawień teatralnych. Autor wielu prac i artykułów, m.in. *Księgi rodu słowiańskiego, Cieszymir, Bój na Dobropolu*; E. Karcz, *Stalmach Paweł* (hasło), w: *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*, s. 307–308.

17 K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, s. 3; D. Kocurek, *Jan Śliwka – nauczyciel i autor podręczników szkolnych na Śląsku Cieszyńskim*, w: *Kształcenie pedagogiczne, artystyczne i etnologiczne w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, 50-lecie tradycji (1971–2021)*, red. U. Szuścik, Katowice 2022, s. 475.

18 Kwalifikowanych nauczycieli przygotowywała założona w Cieszynie pod koniec XVIII w. preparanda, w której nauka początkowo trwała kilka tygodni, później trzy miesiące, a od 1832 r. sześć miesięcy; K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, s. 2; E. Buława, *Formowanie się intelektualnego, światopoglądowego i zawodowego oblicza polskiego nauczycielstwa szkół ludowych na Śląsku Cieszyńskim do 80. lat XIX wieku*, w: *Książka – Biblioteka – Szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*, red. J. Spyra, Cieszyn 2001, s. 218.

19 Końska to miejscowość należąca do Księstwa Cieszyńskiego, usytuowana ok. 7 km od Cieszyna. To przestrzeń i miejsce, które miały duży wpływ na działalność Jana Śliwki. Do ówczesnej szkoły uczęszczały dzieci z Końskiej i pobliskiego Trzyńca. Mieszkańcy wyznania ewangelickiego należeli do zboru cieszyńskiego; O. Lanc, *Trzyńciec – ekspansja huty i miasta*, w: *Kalendarz Cieszyński 2001*, Cieszyn 2000, s. 99.

20 K. Nowak-Wolna, *Śliwka Jan (1823–1874)*, w: *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*, t. 2, red. Z. Jasiński, B. Cimała, Opole 2013, s. 420–421; E. Buława, *Jana Śliwki droga do ruchu polskiego*, cz. 1, „Pamiętnik Cieszyński”, 9 (1994) s. 53.

w śpiewie i muzyce kościelnej. Współpracował z grupą nauczycieli ewangelickich i był współorganizatorem petycji nauczycielskiej, którą wysłano 5 sierpnia 1848 r. do parlamentu austriackiego w sprawie upaństwowienia szkół i opłacania nauczycieli przez państwo, zapewnienia nauczycielom emerytur, założenia seminarium nauczycielskiego oraz wprowadzenia w szkołach nauczania w języku polskim i polskich podręczników. Udał się do Ołomuńca w celu złożenia petycji, domagał się w niej wprowadzenia na Śląsku Cieszyńskim polskiego języka jako urzędowego²¹.

Był zainteresowany sprawami lokalnej społeczności i popierał dążenia chłopów związane z likwidacją pańszczyzny i nadaniu im ziemi na własność. Cieszył się poparciem i sympatią środowiska lokalnego oraz nauczycieli, dzięki temu uzyskał mandat poselski do Śląskiego Sejmu Krajowego w Opawie²².

W lutym 1851 r. powołany został Śliwka przez Zbór Cieszyński na nauczyciela ewangelickiej szkoły parafialnej w Cieszynie. Była to szkoła utrakwistyczna, z przewagą języka niemieckiego ze względu na gimnazjum ewangelickie, do którego miała przygotowywać uczniów. W nauce języka niemieckiego Śliwka wprowadził metodę nowatorską, opierając naukę obcego języka na znajomości języka macierzystego. Jak pisze Karol Kotula:

od samego początku swojej pracy uwzględniał Śliwka język polski więcej niż to dotychczas czyniono, co szczególnie w nauce śpiewu znalazło wyraz i co się w niemałej mierze przyczyniło do tego, że dzieci lepsze w nauce czy niły postępy²³.

Fakt ten odnotowany został w „Gwiazdce Cieszyńskiej”:

Chcemy wspomnieć o tutejszej szkółce elementarnej ewangelickiej pod kierunkiem p. J. Śliwki, w której odbył się popis dn. 27 t. m. Miło było przysłuchać się biegłym młodych dzieciakom odpowiedziom z geografii, historii naturalnej, oprócz rachunków, uwag przy czytaniu. Na szczególniejszą wszakże pochwałę zasługuje gruntowniejsze jak dawniej nauczanie języka polskiego i stosowniejsze jak pierwej zakładanie nauki języka niemieckiego

21 K. Nowak-Wolna, *Śliwka Jan (1823–1874)*, s. 420.

22 E. Buława, *Jana Śliwki droga do ruchu polskiego*, s. 54.

23 K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, „Głos Ewangelicki”, 15 (1933) s. 2.

na podstawie znajomości języka macierzystego. Zarówno godnem uwagi jest uwzględnienie śpiewu. Z miłym wdziękiem odśpiewały dziatki kilka piosnek między którymi odznaczała się polska piosenka, którą malce z widocznym uradowaniem zanuciły²⁴.

Pracowitość i „zręczność pedagogiczna” Śliwki znalazła zasłużone uznanie u władz szkolnych, czego dowodem są udzielone mu świadectwa pochwalne i „najwyższą chlubę sprawiający dekret pochwalny i potwierdzający, jakim go Cesarsko-Królewski Śląski Rząd Krajowy w uznaniu jego wiernej i gorliwej pracy i zasług nauczycielskich zaszczycił”²⁵.

Szkoła ewangelicka w Cieszynie zawdzięcza Śliwce założenie trzeciej klasy i kształcenie w ramach nauki niedzielnej uczniów rzemieślniczych²⁶. Dodać należy, że w ramach działalności dydaktycznej zorganizował w szkole bibliotekę, która liczyła ponad 500 dzieł pedagogicznych przeznaczonych dla nauczycieli i młodzieży²⁷. Ponadto prowadził ponad 20 lat wspólną bibliotekę, którą nauczyciele ewangelickiego okręgu cieszyńskiego utrzymywali poprzez dobrowolne datki²⁸.

Jedną z najważniejszych dziedzin działalności Śliwki była praca na rzecz organizacji nauczycielskich poprzez aktywne uczestnictwo w konferencjach, o których pisał:

upatrując w nich skuteczny czynnik kształcenia się wzajemnego nauczycieli, budzenia koleżeńskiego pożycia między nimi i najważniejszą dźwignię stanu nauczycielskiego oraz wzrostu szkół i rozwoju nauki młodzieży²⁹.

Wspomnieć należy, że językiem urzędowym konferencji nauczycielskich był według regulaminu język niemiecki i w tym języku były pisane protokoły, ale ustne obrady mogły się odbywać także w języku polskim. W miarę budzenia się

24 Podaję za tamże, s. 2.

25 Jan Śliwka, „Zwiastun Ewangeliczny”, 5 (1874) s. 117.

26 Tamże.

27 K. Kotula, Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim, „Głos Ewangelicki”, 16 (1933) s. 3.

28 Jan Śliwka, „Zwiastun Ewangeliczny”, 5 (1874) s. 115.

29 Tamże.

świadości narodowej, na konferencjach zaczęto coraz częściej używać języka polskiego, aż w 1860 r. już oficjalnie prowadzono obrady po polsku³⁰. Śliwka przygotowywał i wygłaszał liczne wykłady, np. 31 sierpnia 1853 r. mówił o pokazowym nauczaniu, na posiedzeniu 2 listopada 1853 r. ukazał wpływ nauczyciela na moralność ludu, a w sierpniu 1854 r. przedstawił metodę nauki czytania, a w 1856 r. nauki śpiewu³¹.

Wraz z wejściem w życie nowych ustaw szkolnych w 1869 r.³², na mocy których zniesiono podział nauczycieli według wyznań, nastąpiło utworzenie Towarzystwa Nauczycieli, którego przewodniczącym został dyrektor katolickiej Szkoły Głównej w Cieszynie, a zastępcą Jan Śliwka³³. W 1879 r. rozpadło się opanowane przez zwolenników Jana Śliwki Towarzystwo Nauczycieli, a jego dawni członkowie założyli nową proniemiecką organizację – Związek Nauczycieli Wiejskich³⁴. Należy wspomnieć, że głównym powodem rozpadu były duże wpływy Niemców w środowisku nauczycieli. Ponadto, wychodzące proniemieckie „Nowiny Śląskie” i „Nowy Czas” oddziaływały w znacznym stopniu na społeczność nauczycielską³⁵.

Aktywność pisarska i publicystyczna

Wprowadzanie zmian w życiu szkoły drugiej połowy XIX w. uzależnione było od dostarczenia jej odpowiednich pomocy dydaktycznych i podręczników. Należało opracować książki, a przede wszystkim elementarz dostosowany

30 K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, „Głos Ewangelicki”, 17 (1933) s. 2.

31 Tamże.

32 Ustawa szkolna przyniosła korzystne zmiany, do których należy zaliczyć umocnienie społecznej pozycji nauczycieli szkół ludowych, szczególnie ewangelickich, gdyż likwidacja szkół według kryterium wyznaniowego otworzyła przed nimi możliwość pracy we wszystkich szkołach publicznych. Nowe prawo szkolne dawało nauczycielowi pozycję urzędnika państwowego, niezależnego pod względem służbowym od duchownych jak i przełożonych gmin administracyjnych; E. Buława, *Pierwsi szermierze ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn 1997, s. 310–311.

33 E. Buława, *Formowanie się intelektualnego, światopoglądowego i zawodowego oblicza*, s. 235.

34 Tamże, s. 238.

35 Tamże.

do rozwoju umysłowego uczniów. Ówczesne władze krajowe w Opawie mogły dostarczyć tylko elementarze czeskie³⁶. W szkołach ewangelickich do 1833 r. używano czeskiego elementarza, śpiewano pieśni religijne z czeskiego kancjonału Jerzego Trzanowskiego. Korzystano z książki pastora z Bystrzycy Andrzeja Pauliniego *Nauka ewangelii Chrystusowej*. W szkołach głównych w Cieszynie i Bielsku nauczano z podręczników niemieckich³⁷.

Podręczniki szkolne

Po wprowadzeniu do szkół ludowych w 1848 r. języka polskiego na jednej z konferencji nauczycielskich Jan Śliwka zaproponował, aby ze szkół usunąć przypadkowe wydawnictwa i opracować oraz wydać elementarz lub czytanekę dla uczniów. Wspólnie z Janem Kotasem napisał w 1852 r. pierwszy podręcznik pt. *Początki czytania dla użytku szkół ludowych na Górnym Śląsku*. Pracę nad podręcznikiem rozpoczął, gdy pracował jako nauczyciel w Końskiej. Był to pierwszy elementarz polski dla szkół śląskich, w którym usunięto czeskie *Ślabikare*. Podręcznik składał się z dwóch części: pierwsza była pisana czcionkami gotyckimi, a druga łacińskimi, aby umożliwić czytanie obydwu druków³⁸. Elementarz złożony był z osiemnastu krótkich rozdziałów wprowadzających do czytania, pisania i rachunków oraz poruszających tematy dotyczące najbliższego otoczenia ucznia. Język zawierał dużo wyrażen charakterystycznych dla regionu cieszyńskiego, np. wonia zamiast zapach, oblekać zamiast ubierać, mniszek nazywał się mojiczek³⁹.

Jak pisał Karol Kotula:

[...] jest to książeczka bardzo prymitywna tak pod względem metodycznym, jak i językowym i literackim. Język zawiera bardzo dużo śląskich wyrażen dialektycznych [...], ale mimo tego, jest to książeczka wartościowa,

36 E. Buława, *Pierwsi szermierze ruchu narodowego*, s. 271.

37 E. Buława, *Formowanie się intelektualnego, światopoglądowego i zawodowego oblicza*, s. 220.

38 E. Buława, *Pierwsi szermierze ruchu narodowego*, s. 272; D. Kocurek, *Jan Śliwka*, s. 478.

39 J. Śliwka, *Początki czytania dla użytku szkół ludowych na Górnym Śląsku*, Cieszyn 1851.

choćby dlatego, że jest pierwszą próbą polskiej książki do czytania na Śląsku Cieszyńskim⁴⁰.

Ludwik Brożek w stulecie wydania pierwszego podręcznika Śliwki wskazuje na „zasługę człowieka, który szeroko otworzył okna szkoły śląskiej, wpuszczając do jej mrocznego wnętrza nowe ożywcze snopy światła”⁴¹. Książeczka ta w przestrzeni Śląska Cieszyńskiego miała duże znaczenie dla ówczesnej oświaty, bo przybliżała uczniowi znaczenie czytania i pisania, co pozwalało na nabycie wiadomości z wielu innych przedmiotów szkolnych. Drugie ulepszone wydanie elementarza ukazało się w Cieszynie w 1854 r. W części elementarzewej zastosowano metodycznie lepsze podejście do nauczania czytania i pisania, część drugą zaś stanowiły *Ćwiczenia rozumu i mowy* oraz pogadanki na temat najbliższego otoczenia, w których autor przybliżał dziecku znane miejsca, rzeczy, ludzi i wzbudzał zainteresowanie regionem. Trzecia część zawierała 52 krótkie teksty służące do wspomagania pogadań opartych na obserwacji. Teksty były proste, dostosowane do dziecięcej psychiki, a całość przeniknięta nastrojami religijno-moralnymi⁴².

Kolejną pracą Śliwki był pierwszy polski śpiewnik szkolny *Piosnki dla dzieci z melodiami*, który ukazał się w 1857 r. Liczący 40 stron zbiór podzielony był na 2 części, w pierwszej zamieszczone były 32 piosenki, a w drugiej zapis nutowy do wybranych pieśni. W śpiewniku znalazły się piosenki związane z codziennym życiem, np. *Wesoły chłopiec*, *Pieśń o wesołości*, *Przechadzka*⁴³. W wydaniu trzecim śpiewnika z 1874 r., autor we wstępie pisał:

Śpiew zastosowany do pojęcia dzieci, jest najważniejszym środkiem rozwijania zdolności ich duszy i budzenia w nich pięknych i szlachetnych myśli; dzieci też rade śpiewają i błogo im, jeśli nadarzą się piosnki, wiekowi i pojęciom ich przystępne. Takie piosnki, stają się dla nich niejako „rosą z Nieba”, która krzepi młode serca, podnosi myśl do Boga, rozwija

40 L. Brożek, *Stulecie „Początków czytania” Jana Śliwki*, „Zwrot”, 1952, nr 6, s. 14–15.

41 Tamże, s. 15.

42 E. Buława, *Pierwsi szermierze ruchu narodowego*, s. 272–273.

43 J. Śliwka, *Piosnki dla dzieci z melodiami*, Cieszyn 1857.

i wzbogaca umysł i sprawia niewinną rozkosz i zabawę. Do tego przyczynić się, jest zadaniem piosnek niniejszych. Jeżeli równie przychylnego, jak pierwsze ich wydanie doznają przyjęcia, to cel zostanie osiągnięty, a Bóg ochotnej poszczęści pracy⁴⁴.

W 1858 r. Śliwka wydał *Słowniczek polsko-niemiecki pomocny do nauki języka metodą Jana Henryka Pestalozziego*. Środowisko nauczycielskie różnie odnosiło się do idei nauczania języka niemieckiego w szkołach ludowych. Ministerialne rozporządzenie z 1853 r. wprowadzało nauczanie języka niemieckiego w szkołach ludowych na prawach przedmiotu obowiązkowego od drugiego roku nauki. Śliwka, nauczający w szkole związanej z gimnazjum, przykładął dużą wagę do opanowania języka niemieckiego przez uczniów, gdyż osiągnięcia w tym przedmiocie warunkowały ich postępy w klasach następnych⁴⁵. Autor *Słownika* chciał pomóc innym nauczycielom w metodycznie lepszym prowadzeniu zajęć z tego języka i równocześnie wskazywał na konieczność oparcia pracy dydaktycznej na języku ojczystym⁴⁶.

Wśród podręczników napisanych przez Śliwkę znajduje się *Książka do czytania dla wyższych oddziałów szkół ludowych*. Ta licząca 209 stron praca zawiera zarówno wiersze, jak i opowiadania powiastki, bajki, przypowieści, rozprawy, opisy, przysłowia, pisane m.in. przez: Ignacego Krasickiego, Teofila Lenartowicza, Stanisława Jachowicza, Klementyny z Tańskich Hoffmannowej, Kazimierza Brodzińskiego. Autor przybliżał wybrane wydarzenia i postaci historyczne, opisy przyrody, gospodarstwa oraz opis Ziemi i środowiska⁴⁷.

Dla młodego pokolenia Śliwka opracował *Geografię czyli opis ziemi dla młodzieży podług nowszych źródeł*. W tym podręczniku dla oddziału niższego przybliżył zagadnienia związane m.in. z: domem rodzinnym, krajem, wodą, płodami ziemi, krajobrazem, zjawiskami przyrody. Dla oddziału wyższego przedstawił tematykę obejmującą następujące zagadnienia: *Świat i ciała niebieskie, Droga mleczna, Zaćmienie słońca i księżycy, Opis Ziemi, Europy,*

44 J. Śliwka, *Piosnki dla dzieci*, wyd. 3, Cieszyn 1874, s. 3.

45 E. Buława, *Pierwsi szermierze ruchu narodowego*, s. 279–280.

46 E. Buława, *Formowanie się intelektualnego, światopoglądowego i zawodowego oblicza*, s. 228–229.

47 J. Śliwka, *Książka do czytania dla wyższych oddziałów szkół ludowych*, Cieszyn 1870.

państw europejskich ze szczególnym uwzględnieniem Cesarstwa Austriackiego oraz inne kontynenty⁴⁸.

W zbiorze opracowań szkolnych przygotowanych przez Śliwkę jest *Historia naturalna zawierająca ważniejsze wiadomości z królestwa zwierząt, roślin i kopalin dla młodzieży w naukach postępującej*, która jak pisze autor:

uczy nas rozliczne ciała czyli płody ziemi poznawać, rozróżniać, porządkować i opisywać. Nauka ta jest każdemu człowiekowi niezbędnie potrzebna: sposobi go bowiem nie tylko do mądrego krzewienia i używania tego wszystkiego, co mu natura do użytku podaje, ale i do obronienia się tego, co by mu szkodzić mogło. Nadto wzbogaca ona rozum pożytecznymi wiadomościami, sprawia przyjemną zabawę i pobudza do poznania i wielbienia wszechmocy, mądrości i dobrotliwości przedwiecznego Stwórcy, który cały ogrom stworzonych rzeczy, samem tylko skinieniem woli swojej w świat powołał⁴⁹.

Wszystkie podręczniki autorstwa Śliwki zyskały dużą popularność, a ich walorem był język oraz wartości pedagogiczne⁵⁰. O tym jak ważne jest nauczanie historii naturalnej i geografii, pisał on we wstępie do podręczników:

W nauczaniu historii naturalnej o to zawsze nauczyciel dbać powinien, żeby wszystkie przedmioty, o których uczą, w naturze albo przynajmniej w dobrych obrazkach dzieciom pokazał; albowiem właśnie w tej nauce trzeba wszystko widzieć, uważać, dotykać się i doświadczać.

We wstępie zaś do drugiego wydania *Geografii*, uzasadniając dodanie części pierwszej, przeznaczonej dla niższych oddziałów, a zawierającej naukę o miejscu rodzinnym i otoczeniu, dowodzi, że ta część ułatwi właściwą naukę geografii, „kładąc jej jak najobszerniejszą podwalinę, opartą na zmysłowym unaocznieniu wchodzących w jej zakres elementów”⁵¹.

48 J. Śliwka, *Geografię czyli opis ziemi dla młodzieży podług nowszych źródeł*, Cieszyn 1863.

49 J. Śliwka, *Historia naturalna zawierająca ważniejsze wiadomości z królestwa zwierząt, roślin i kopalin dla młodzieży w naukach postępującej*, Cieszyn 1865, s. 7–8.

50 K. Popiołek, *Śląskie dzieje*, Warszawa–Kraków 1976, s. 328.

51 Cyt. za: K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, „Głos Ewangelicki”, 15 (1933) s. 3.

W poznańskim czasopiśmie „Oświata” ukazała się recenzja podręcznika J. Śliwki pt. *Historia naturalna...* Jej autor informował czytelników, że:

pisana jest, z wyjątkiem niektórych miejsc, polszczyzną, jakiej mało nauczycieli używa; zawiera w sobie stare i piękne wyrazy, jakich tylko w Szlązku szukać można, cały zaś tok rzeczy zdradza pedagoga doświadczonego i pełnego miłości ku młodzieży⁵².

Książki religijne dla szkół ewangelickich

Oprócz podręczników szkolnych dla dzieci i młodzieży, Śliwka napisał kilka książek religijnych i podręczników do nauki religii w szkołach ewangelickich. W 1859 r. z okazji jubileuszu 150-lecia powstania zboru ewangelickiego w Cieszynie wydał *Krótką historię reformacji* oraz *Historię wiary ewangelickiej na Śląsku Austriackim*. Druga z nich to tłumaczenie analogicznego opracowania niemieckiego napisanego przez Gottlieba Biermanna, profesora ewangelickiego gimnazjum w Cieszynie⁵³.

W 1860 r. spod pióra Śliwki wyszła książka *Historie biblijne dla początkowej nauki dzieci*, w których przedstawił 52 wydarzenia ze Starego Testamentu, do każdego opisu dołączając ilustracje i 52 fragmenty biblijne z Nowego Testamentu⁵⁴. Dla młodzieży opracował *Krótką historię reformacji dla użytku ewangelickiej młodzieży*. W pracy liczącej 67 stron ukazał najważniejsze aspekty związane z reformacją⁵⁵. Wspomniane książki religijne były wykorzystywane w ewangelickich szkołach ludowych.

Oprócz podręczników i książek religijnych Śliwka w latach 1862–1864 wydawał „Rocznik Ewangelicki Poświęcony rzeczom Kościoła i Szkoły” oraz współtworzył „Ewangelika”, pismo poświęcone nauce religii i wiadomościom kościelnym. Jak już wzmiankowano, pisał też artykuły o tematyce pedagogicznej i religijnej do „Zwiastuna Ewangelicznego” i lokalnych gazet.

52 Jan Śliwka, „Zwiastun Ewangeliczny”, 5 (1874) s. 116.

53 E. Buława, *Pierwszi szermierze ruchu narodowego*, s. 280; D. Kocurek, *Jan Śliwka*, s. 481.

54 J. Śliwka, *Historie biblijne do nauki dzieci*, Cieszyn 1892.

55 J. Śliwka, *Krótką historia reformacji dla użytku ewangelickiej młodzieży*, Cieszyn 1959.

Na kartach „Rocznika Ewangelickiego” z 1862 r., liczącego 129 stron, opublikował Śliwka dwa artykuły Ewarysta Estkowskiego, publikowane wcześniej w czasopiśmie „Szkoła Polska” (pt. *Ku pocziwemu żywotowi dziecię chowane być ma oraz O powinności dzieci ku rodzicom*). Zamieścił tu również artykuł *Słowo o szkołach*, w którym przedstawił swoje pedagogiczne poglądy:

[...] Szkoła jako zakład mający rozum człowieka oświecić, a serce uszlachetnić, powinna mieścić w sobie wszystko co by do tego celu zmierzało. [...] władze umysłu trzeba swobodnie, bez pośpiechu, lecz według naturalnego biegu rzeczy rozwijać” ; „[...] szkoła winna wzbudzać i rozwijać tak władze umysłowe, jak uczuciowe, czyli kształcić głowę i serca i napinać tak ciało, iżby jako niedostępny towarzysz ducha było dla niego narzędziem, które w niczym mu nie przeszkadza, ale wszędzie pomaga, wreszcie nadać tym siłom duchowym i cielesnym taki kierunek, iżby razem dążyły ku dobru społeczności⁵⁶.

We wspomnianym „Roczniku Ewangelickim” z roku 1862 przybliżył szczegółowe informacje o przekładach *Biblii* i ważne ustawy dla protestantów⁵⁷. W „Roczniku Ewangelickim”, który ukazał się w 1863 r. przedstawił wykaz 57 szkół ewangelickich na Śląsku Cieszyńskim z roku 1861/1862, nazwiska nauczycieli w nich pracujących oraz liczbę dzieci uczęszczających do danej szkoły⁵⁸. Ponadto scharakteryzował gimnazjum ewangelickie w Cieszynie w roku szkolnym 1861/1862, podając dane statystyczne dotyczące liczby uczniów (200), z podziałem na narodowość. Przybliżył grono nauczycielskie oraz nauczone przedmioty, do których należały: religia, geografia, historia naturalna, matematyka (rachunki, miernictwo), historia powszechna, fizyka, filozoficzna propedeutyka, język łaciński, grecki, polski, niemiecki, czeski oraz tzw. wolne przedmioty: język francuski, hebrajski, piękne pisanie, śpiew i rysunki⁵⁹. Przed-

56 „Rocznik Ewangelicki Poświęcony Rzeczom Kościoła i Szkoły”, red. J. Śliwka, 1862, s. 66–75.

57 Tamże.

58 „Rocznik Ewangelicki Poświęcony Rzeczom Kościoła i Szkoły”, red. J. Śliwka, 1863, s. 149–155.

59 Tamże, s. 157–158.

stawione informacje i dane statystyczne mogą być źródłem i przyczynkiem do historii szkolnictwa w Księstwie Cieszyńskim w XIX w.

Działalność religijna i społeczna

Jan Śliwka związany ze Śląskiem Cieszyńskim zaangażowany był w działalność kościoła ewangelickiego. Od listopada 1850 r. powierzono mu obowiązki sekretarza zboru w Cieszynie, a w 1865 r. został prezbiterem i ten urząd pełnił do śmierci. Jak nauczyciel szkoły ewangelickiej pełnił nadzór nad ucześnieństwem młodzieży szkolnej i nauczycieli na niedzielne nauki katechizmowe⁶⁰. Oprócz działalności religijnej był rzecznikiem nurtu polskiego⁶¹ i czynił starania o polskie oblicze szkoły. Na zebraniu w 1868 r. przedstawił projekt dotyczący zreformowania ewangelickiego gimnazjum i równouprawnienia w nim języków polskiego i czeskiego z niemieckim. Za podstawę prawną podjętej uchwały przyjął artykuł konstytucji austriackiej traktujący o równouprawnieniu języków krajowych, które polegało, w rozumieniu Śliwki, na zaplanowaniu w programie nauczania takiej liczby godzin językom słowiańskim (polskiemu i czeskiemu), jaka przewidziana była na naukę języka niemieckiego, a także na zaopatrzeniu biblioteki w pozycje polskie i czeskie, w odpowiednich proporcjach do literatury niemieckiej. Postulował także nauczanie uczniów religii w języku ojczystym i prowadzenie przynajmniej dwóch przedmiotów w języku polskim⁶².

W trosce o wdowy i sieroty po nauczycielach Śliwka kierował Zakładem Pensyjnym dla Wdów i Sierot po nauczycielach ewangelickich, a funkcję tę sprawował aż do śmierci⁶³. Jako społecznik brał udział w organizacji Towarzystwa Pszczelarskiego i Towarzystwa Rolniczego w Cieszynie⁶⁴. W 1865 r. na prośbę

60 K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, „Głos Ewangelicki”, 25 (1933) s. 4.

61 E. Buława, *Jana Śliwki droga do ruchu polskiego*, s. 57.

62 Tamże, s. 60–61.

63 E. Buława, *Jana Śliwki droga do ruchu polskiego*, cz. 2, „Pamiętnik Cieszyński”, 12 (1996) s. 54.

64 J. Zaleski, *Dwa jubileusze: Towarzystwa Rolniczego dla ks. Cieszyńskiego i Jerzego Cienciąły*, Cieszyn 1893, s. 10.

Pawła Stalmacha podjął się redagowania czterech numerów (od szóstego do dziewiątego) „Gwiazdki Cieszyńskiej”⁶⁵.

Kiedy w 1867 r. rozgorzała na Śląsku walka o prawa narodowe, a do Sejmu Śląskiego weszli pierwsi posłowie polscy: Jerzy Cienciąła i ks. Ignacy Świeży, wtedy Śliwka był w grupie, która czynnie występowała w walce o prawa narodowe polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego. Na wielkim wiecu zwołanym przez przedstawicieli Polaków śląskich w Ropicy w dniu 30 lipca 1871 r. wybrano Śliwkę sekretarzem tego wydarzenia. Jako członek prezydium wiecu został wydelegowany razem z posłem Jerzym Cienciąłą do Wiednia, gdzie wręczyli prezesowi ministrów hr. Hohenwartowi oraz każdemu z ministrów rezolucję zgromadzenia ludowego w Ropicy, domagając się równouprawnienia narodowego na Śląsku Cieszyńskim. Żądano w niej między innymi: nauki w szkołach ludowych po polsku i równouprawnienia języka polskiego z językiem niemieckim w szkołach średnich. Domagano się, by urzędnicy musieli znać język polski, a subwencje rządowe przeznaczone dla rolnictwa nie były udzielane tylko niemieckiemu Towarzystwu Rolniczemu w Opawie, ale także Towarzystwu Rolniczemu w Cieszynie⁶⁶.

Przybliżając biografię Jana Śliwki, trzeba wspomnieć o jego życiu prywatnym. W 1846 r. ożenił się z Marianną z Matulów – córką mieszczanina cieszyńskiego. Był ojcem 5 synów: Pawła, Jana, Gustawa, Adolfa i Feliksa oraz 5 córek: Malwiny, Marii, Heleny, Anny i Sofii⁶⁷. Najstarszym z dzieci był Paweł, który został pastorem, drugim z kolei był Jan – nauczyciel i kierownik szkoły w Górnym Zukowie, znany jako autor i wydawca podręczników szkolnych, przeważnie przeróbek książek ojca. Adolf był drukarzem u Prohaski w Cieszynie, potem we Frysztacie, a najmłodszy Feliks pełnił funkcję nauczyciela w Wiedniu⁶⁸.

65 K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, „Głos Ewangelicki”, 35 (1933) s. 3; D. Kocurek, *Jan Śliwka*, s. 483.

66 K. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, 35 (1933) s. 3.

67 M. Morys-Twarowski, *Testament Jana Śliwki z 1873 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 1323, „Prace Historyczne”, 139 (2012) s. 171–172, DOI: 10.4467/20844069PH.12.012.0780.

68 J. Kotula, *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, „Głos Ewangelicki”, 37 (1933) s. 6.

Dom Śliwki był zawsze otwarty i pełen gości, spotykali się tam nauczyciele ewangelicy i działacze społeczno-oświatowi, m.in. częstym gościem był ks. Otto, Paweł Stalmach, ks. Prutek, Głajcar z Sibicy, Jan Kubisz⁶⁹.

W 1872 r. Jan Śliwka ciężko zachorował i do pełni sił już nie wrócił, ale do ostatniej chwili pracował nad przygotowaniem nowych podręczników i wznowień już wydanych. Zmarł 15 kwietnia 1874 r. i pochowany został na cmentarzu w Cieszynie.

Zakończenie

Analiza aktywności Jana Śliwki w przestrzeni Śląska Cieszyńskiego XIX stulecia, ukazuje dyfuzję miejsca i biografii prezentowanej postaci, ze szczególnym uwzględnieniem działalności oświatowej i społecznej. Należy podkreślić, że awans społeczny i wysoką pozycję w społeczeństwie osiągnął dzięki wytężonej pracy, talentowi i uzdolnieniom pedagogicznym. Jako nauczyciel, wychowawca i polski działacz narodowy aktywnie współpracował z nauczycielami, organizując konferencje, na których propagował idee pedagogiczne Jana Henryka Pestalozziego i Adolfa Diesterwega. Starał się o zreformowanie lokalnego szkolnictwa i nadanie mu na miarę ówczesnych możliwości polskiego oblicza. Działał na rzecz polskiej szkoły ludowej, pracy pisarskiej i pracy z książką.

Jako działacz społeczno-oświatowy był jednym z pierwszych członków Czytelni Ludowej w Cieszynie, współorganizatorem Towarzystwa Pszczelarskiego, Towarzystwa Rolniczego, członkiem spółki handlowej Bazar Cieszyński oraz posłem do Śląskiego Sejmu Krajowego w Opawie. W ramach działalności religijnej angażował się w pracę zboru w Cieszynie.

Podręczniki opracowane przez Śliwkę i śpiewnik wypełniły lukę w kształceniu dzieci i młodzieży na Śląsku Cieszyńskim. Praca na rzecz edukacji, nowatorskie poczynania dydaktyczne i liczne artykuły naukowe, sprawiają, że Jan Śliwka znajduje się w grupie pedagogów zasłużonych dla oświaty polskiej.

69 Tamże, 36 (1933) s. 4; D. Kocurek, *Jan Śliwka*, s. 484.

Streszczenie: Kanwą rozważań niniejszego szkicu jest działalność Jana Śliwki (1823–1874), pedagoga i działacza społecznego na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku – regionu, który był zarówno przestrzenią jak i miejscem mającym znaczący wpływ na biografię prezentowanej postaci. Wielokulturowość i wielowyznaniowość miejsca były impulsem do pracy na rzecz oświaty oraz wspólnoty lokalnej. W artykule ukazano środowisko rodzinne Jana Śliwki, pracę pedagogiczną oraz wkład i zasługi w opracowaniu podręczników szkolnych dla dzieci i młodzieży. Ponadto przybliżono wybrane aspekty działalności religijnej i społecznej Jana Śliwki związanej z fenomenem miejsca.

Słowa kluczowe: Jan Śliwka, nauczyciel, społecznik, autor podręczników, XIX wiek, Śląsk Cieszyński.

Bibliografia

- Borys W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Brożek L., *Stulecie „Początków czytania” Jana Śliwki*, „Zwrot”, 1952, nr 6, s. 14–15.
- Buława E., *Jana Śliwki droga do ruchu polskiego*, cz. 1, „Pamiętnik Cieszyński”, 9 (1994) s. 51–64.
- Buława E., *Jana Śliwki droga do ruchu polskiego*, cz. 2, „Pamiętnik Cieszyński”, 12 (1996) s. 46–74.
- Buława E., *Pierwsi szermierze ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn 1997.
- Kocurek D., Korzeniowska W., *Śląsk Cieszyński w latach 1741–1918 w aspekcie czynników integrujących i dezintegrujących region. Studium monograficzne*, Kraków 2013.
- Korzeniowska W., *Ze studiów nad ludnością najuboższą wsi pszczyńskiej w XIX wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 48 (1993) nr 4, s. 351–362.
- Kotula K., *Jan Śliwka – pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, „Głos Ewangelicki”, 1933, nr 9–37.
- Książka – Biblioteka – Szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*, red. J. Spyra, Cieszyn 2001.
- Kształcenie pedagogiczne, artystyczne i etnologiczne w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, 50-lecie tradycji (1971–2021)*, red. U. Szuścik, Katowice 2022.
- Kubisz J., *Pamiętnik starego nauczyciela*, Cieszyn 1928.
- Lanc O., *Trzyniec – ekspansja huty i miasta*, w: *Kalendarz Cieszyński 2001*, Cieszyn 2000, s. 99.
- Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1968.
- Morys-Twarowski M., *Testament Jana Śliwki z 1873 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 1323, „Prace Historyczne”, 139 (2012) s. 171–172, DOI: 10.4467/20844069PH.12.012.0780.

- Nowak-Wolna K., *Śliwka Jan*, w: *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*, Tom 2, red. Z. Jasiński, B. Cimała, Opole 2013, s. 420–421.
- Od wielokulturowości miejsca do międzykulturowości relacji społecznych. Współczesne strategie kreowania przestrzeni życia jednostki*, red. J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, B. Boćwińska-Kilug, Warszawa 2014.
- Popiołek K., *Śląskie dzieje*, Warszawa-Kraków 1976.
- „Rocznik Ewangelicki Poświęcony Rzeczom Kościoła i Szkoły”, 1862
- „Rocznik Ewangelicki Poświęcony Rzeczom Kościoła i Szkoły”, 1864.
- Studnicki G., *Śląsk Cieszyński, obrazy przeszłości a tożsamość miejsc i ludzi*, Katowice 2015.
- Szkaradnik L., *Zabytki Ustronia*, w: *Kalendarz Cieszyński 2007*, Cieszyn 2006, s. 129–131.
- Śliwka J., *Geografia czyli Opis ziemi dla uczącej się młodzieży*, Cieszyn 1872.
- Śliwka J., *Historia naturalna zawierająca ważniejsze wiadomości z królestwa zwierząt, roślin i kopalin*, Cieszyn 1865.
- Śliwka J., *Historyje Biblijne dla początkowej nauki dziatek*, Cieszyn 1873.
- Śliwka J., *Krótką historia reformacji. Dla użytku ewangelickiej młodzieży*, Cieszyn 1859.
- Śliwka J., *Książka do czytania dla wyższych oddziałów szkół ludowych*, Cieszyn 1870.
- Śliwka J., *Piosnki dla dziatek z melodiami*, Cieszyn 1857.
- Tuan Yi-Fu, *Przestrzeń i miejsce*, tłum. A. Morawińska, Warszawa 1988.